

פרשת כי תשא

ד"ר ברכי אליצור

חלקו של אהרן במעשה העגל מהמקרא ועד לספרות חז"ל?

מגמת הסגוריה המאפיינת את מרבית דרשות חז"ל הארצישראליות העוסקות בחלקו של אהרן בחטא העגל, חריגה מההערכה האמביוולנטית העולה מדרשות העוסקות בחטאיהם של אבות אומה אחרים. בעיונינו זה ננסה לעקוב אחר היחס לחטא אהרן בעגל החל מהמקרא ובהמשך בספרות הבתר מקראית, וננסה להבין מהן הסיבות לצמיחתה של הסגוריה המוחלטת למעשה אהרן בתקופת המשנה והתלמוד.

חטאו של אהרן בעגל בסיפור המקראי

חלקו של אהרן בחטא העגל מתואר בתורה חמש פעמים: 1. תיאור הכתוב בזמן החטא. 2. תיאור של החטא בפי אהרן, כמענה לשאלת משה. 3. תגובת משה על ההסבר של אהרן. 4. הצדקה א-לוהית לעונש העם על ידי תיאור זהות החוטאים. 5. תיאור החטא במרחק של ארבעים שנה בנאום ההיסטורי בפי משה.

אנו נשווה בין האזכורים ונבדוק האם ניתן לדלות מתוכם את הבסיס המקראי לסגוריה שתפתח במרוצת הדורות.

חטא העגל על פי התיאור של אהרן (שם כ"א-כ"ד)	חטא העגל בתיאור הכתוב (שמות ל"ב, א'-ו')
"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן מָה עָשִׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי הִבֵּאתָ עָלָיו חַטָּאת גְּדֹלָה: וַיֹּאמֶר אֶהֱרֹן אֶל יֵחָר אָף אֲדַנִּי אֶתָּה יְדַעְתָּ אֵת הָעָם כִּי בָרַע הוּא: וַיֹּאמְרוּ לִי עָשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי זֶה מִשָּׁה	וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּמ עָשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי זֶה מִשָּׁה

הן, שאול ושלשת בניו ועלי וחפני ופינחס. ואית דאמרין שמשון ולא עלי. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה נתת להם שבע כבשות חייך שהן עתידין להחריב מבניך שבעה עולמות, ואילו הן אהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית העולמים שנים" (פסיקתא דרב כהנא יא, ט עמ' 186); כמו כן: "תנו רבנן: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיים" (בבלי סנהדרין קז ע"ב) ועוד רבים.

חלקו של אהרן*

פרשנות חז"ל העוסקת בחלקו של אהרן בחטא העגל, המוכרת לנו מפירושו של רש"י, מתאפיינת בלימוד סגוריה על מניעיו של אהרן ועל התחכום של דרכי פעולתו:

"באזני נשיכם - אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים על תכשיטיהן, שמא יתעכב הדבר, ובתוך כך יבא משה, והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן:

ויאמר חג לה' מחר - ולא היום, שמא יבא משה קודם שיעבדוהו, זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן, ראה חור בן אחותו, שהיה מוכיחם והרגוהו, וזהו ויבן מזבח לפניו - ויבן מזבח לפניו. ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסירחון ולא בהם, ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח, זה מביא צרור וזה מביא אבן, ונמצאת מלאכתן נעשית בבת אחת, מתוך שאני בונה אותו ומתעצל במלאכתי, בין כך ובין כך משה בא:

חג לה' - בלבו היה לשמים, בטוח היה שיבא משה, ויעבדו את המקום" (רש"י שמות לב)

מגמת פרשנות זו נחקקה בתודעת הרבים, עד כי בעת העיון בפשט הפסוקים המתארים את החטא מופתעים הקוראים מהעדר האזכור של חור, ומהעובדה שאין מקור מפורש לנסיגותיו של אהרן למנוע את בניית העגל.

דרשות חז"ל על חטאי אבות האומה מרבית ללמד סגוריה על המניעים שהובילו לחטא, ונוטות להמעיט מחומרן. אולם, לצד נטייה זו מצויות לא מעט דרשות החולקות על הסגוריה, ולעיתים אף מחמירות עם אחד מאבות האומה ביחסם לו חטא חמור יותר מהמתואר בכתוב¹.

* תודתי להילה דייפני, בוגרת תואר שני בתנ"ך במכללת הרצוג, שכתבה עבודה סמינריונית בנושא זה בהנחייתי. תהליך ההנחיה סייע בעיבוד הרעיון המרכזי של עיון זה.

¹ ראו לדוגמה: "ויצב אברהם את שבע כבשות הצאן לבדהן, ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה נתת להם שבע כבשות, חייך שארון הברית עושה אצלן שבעה חדשים, הדא הוא דכתיב (זה הוא שכתוב) ויתן לשבי עזו וגו' ... ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה נתת להם שבע כבשות, חייך שהן עתידין להרוג מבניך שבעה צדיקים, ואילו

דור הבנים עם מידע שלא פורט בכתוב בתיעוד חרון אף ה' שלאחר החטא:

"וּבְאֵהָרֹן הַתְּאֲנָף ה' מֵאֵד לְהַשְׁמִידוֹ וְאֶתְפַּלֵּל גַּם בְּעַד אֵהָרֹן בְּעַת הַהוּא" (דברים ט', כ')

אם כן, חלקו של אהרן בחטא העגל אינו מוטל בספק. אהרן כיתר יוצרי העגל נדון למיתה, אולם תפילת משה שהועילה להפסקת המגפה, הצילה גם את אהרן מחרון אף ה'.

שני אירועים מקראיים אחרים, שאין בהם קשר ישיר לחטא העגל עשויים ללמד זכות על אהרן, ולשקף את תהליך ההפנמה שעבר אהרן מלקחי העגל, תחילה באופן אישי, ומאוחר יותר הצליח להנחיל לקח זה לצאצאיו:

א. **וידום אהרון.** דממתו מעוררת ההשתאות של

אהרן עם מות בניו, נדב ואביהוא, בשיאו של אירוע בו עמדה משפחת אהרן במרכז העניינים, נובעת מהכרת גודל חטאם של מי שפועלים מכח דחף אנושי ואקסטזה דתית, ומפרים בכך ציווי א-לוהי מפורש המציב גבולות חד משמעיים לאופני הפולחן הראויים. דממת אהרן תתפרש כלקיחת אחריות על כי לא הצליח לחנך את בניו לאור לקחי חטאו, ולמנוע מהם מעשה עגל קטן שמסך את גילוי אש ה' שירדה למשכן ואמורה הייתה לבשר על כפרה מוחלטת של עוון העגל.²

ב. **קנאות פנחס.** התיקון הממשי יבוא לידי ביטוי

בפעולת הקנאות של נכד אהרן – פינחס בן אלעזר. כנגד 'זירא אהרן ויבן מזבח לפניו' יתאר הכתוב את יחוסו המרשים של מי שלא נסחף בחטאי העם, ולא נתקף בייאושם של יתר שכבות ההנהגה. פנחס קם ועשה מעשה, שהביא לעצירת המגפה:

"וַיֵּרָא פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהָרֹן הַכֹּהֵן וַיִּקָּם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֶמֶחַ בְּיָדוֹ: וַיָּבֵא אַחַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הַקֶּבֶה וַיִּדְקַר אֶת שְׁנֵיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קִבְתָּהּ וַתַּעֲצֵר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר כ"ה, ז'-ח)³

חטא העגל יוזכר בעוד שתי סקירות היסטוריות בספרות המקראית המאוחרת, אולם בשניהם לא יוזכר חלקו של אהרן בחטא זה. משורר תהילים ונחמיה מזכירים את כפיות הטובה של עם ישראל כאמצעי להלל את מידת הרחמים המאפיינת את הנהגת ה':

"עָשׂוּ עֲגֹל בְּחָרֵב וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְמִסְכָּה: וַיִּמְירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֲכָל עֵשֶׂב: שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדֻלוֹת בְּמִצְרַיִם: וְנִפְלְאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרְאוֹת עַל

הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעְלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִדְעֵנוּ מֶה הָיָה לוֹ:	הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעְלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִדְעֵנוּ מֶה הָיָה לוֹ:
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֶהָרֹן פִּרְקוּ נַזְמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהִבִּיאוּ אֵלַי: וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נַזְמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל אֶהָרֹן:	וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֶהָרֹן פִּרְקוּ נַזְמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהִבִּיאוּ אֵלַי: וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נַזְמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל אֶהָרֹן:
וַיִּתְּנוּ לִי וְאֶשְׁלַכְהוּ בְּאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֲגֹל הַזֶּה" (שם)	וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֲגֹל מִסַּכָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלָּה אֱלֹהֵיךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעְלֹדָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
	וַיֵּרָא אֶהָרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אֶהָרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַה' מִחֶר: וַיִּשְׁכִּימוּ מִמִּחְרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשֵׁתוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק" (שם)

שחזור האירוע בפי אהרן מגמד את המימד הדרמטי שנלווה לתיאור הכתוב, וניכר בו כי אהרן פוסח על החלקים המתארים את מאמצי העם בבנית העגל, הוא מצנזר את תיאור הפולחן שנעשה מסביבו ומשמיט את החלקים המצביעים עליו כעל המנצח העיקרי של ההתרחשות. בעוד אהרן מצטט באופן כמעט מדויק את בקשת העם ממנו, הרי שבתיאור מילוי מבוקשם הוא נוטה לתאר את ההתרחשות כבלתי מתוכננת, אלא ככזו שהתרחשה בגלל מצבו הקשה של העם 'כי ברע הוא'.

שחזור החטא בדברי אהרן לא רק שאינו יכול לשמש בסיס לסגוריה, אלא מעצים את חומרת החטא משני היבטים. האחד, שאלת הברור בפי משה יוצאת מנקודת הנחה כי לא רק שאהרן היה שותף לחטא, אלא שהוא גרם לחטא העם: 'כי הבאת עליו חטאה גדולה'. השני, אהרן אינו לוקח אחריות על חלקו, ומטיל את עיקר האשמה על העם.

תגובת משה לשחזור ההתרחשות מלמדת כי הוא לא השתכנע בצדקת אהרן:

"וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת הָעָם כִּי פָרַע הוּא כִּי פָרַעַה אֶהָרֹן לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם" (שם, כ"ה)

ובדברי ה' נזכר אהרן כאחראי לחטא ולתוצאות המגפה שבעקבותיו:

"וַיִּגַּף ה' אֶת הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֲגֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶהָרֹן" (שם, ל"ה)

בנאום משנה תורה, כשמשה מוכיח לעם 'כי לא בְּצַדִּיקְתָּךְ ה' אֶל-לְהִידָן נָתַן לְךָ אֶת הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עִם קִשָּׁה עָרַף אֶתְהָ (דב' טו) חוזר משה ומזכיר את חטא העם בעגל, ואף שם הוא אינו חומל על כבוד אחיו הבכור, ומשתף את

² ראו עיונינו בפרשה הקודמת.

³ על הזיקה המילולית והרעיונית בין שלושת הסיפורים עיינו: יוני גרוסמן, "קנאות משה, קנאות נדב ואביהוא וקנאות פינחס", VBM, פרשת בלק תשס"ד.

המקובלים בין בני האדם. וכשהופיע נתמלא המחנה שמחה..." (קדמוניות היהודים, ספר שלישי, עמ' 84)

בחירתו המודעת של יוספוס להתעלם ממעשה העגל משתלבת עם מגמתו האפולוגטית המאפיינת את יתר חלקי החיבור. יוספוס, הן בספרו 'נגד אפיון' והן בקדמוניות, שם לו למטרה לנפץ את ההאשמות האנטישמיות של שונאי ישראל בתקופתו שטפלו ביהודים האשמות שווא, ותארו אותם כמי שעוסקים בפולחן בזוי במקדש⁴. חטא העגל המתאר פולחן פסול עלול היה לשמש כעדות מכשילה ליהודים, שלכאורה לא זנחו את מנהגיהם הקדומים שאף קבלו גושפנקה רשמית וסיוע מצד הכהן הממונה על הפולחן. העיצוב החדש של סיפור ההתרחשות למרגלות הר סיני, לא רק שאינו מקטרג על העם ועל אהרן, אלא מציג אותם כמי שמצייתים בקפדנות לדבר משה אף בשעה שדעתם נטרפה עליהם מרוב חשש לשלומו של המנהיג הנערץ.

פילון האלכסנדרוני אמנם מתייחס בהרחבה למעשה העגל, אולם גם בדבריו אין שמץ אזכור להיותו של אהרן שותף למעשה:

"ומעשה שהיה כך היה: כאשר עלה משה על ההר הקרוב והתייחד שם עם א-להים ימים רבים, ראו בני בליעל בהעדרו שעת כושר, כאילו איש הישר בעיניו יעשה: שילחו רסן מפניהם וזינקו לעבר הכפירה – שכחו את יראת הא-ל ההווה ונמשכו בלהיטות לסיפורי-הבדים של מצרים. אז עשו עגל זהב, כדמות הבהמה הנחשבת לקדושה ביותר בארץ ההיא, העלו קורבנות לא-קורבנות, העמידו מקהלות לא-מקהלות, שרו מזמורים שלא היו אלא קינות, מילאו כרסם יין בלתי-מהול ונשתכרו שכרות כפולה, הן מן היין והן מן האיולות, מתהוללים וחוגגים כל הלילה בלי דאגה ליום מחר, מתעלסים באהבים נפשעים, בעוד הצדק, הרואה אותם שאינם רואים ואת העונשים הראויים להם, יושב ואורב להם.

(פילון, חיי משה ב, עמ' 302 – 304)

פילון, שבניגוד ליוספוס אינו חושש מהתדמית של היהודים בעיני הסביבה, אינו מהסס להרחיב בחומרת חטאם ולייחס להם מעשים נפשעים שאינם מתועדים בכתוב. אם כן, השמטת חלקו של אהרן במעשה העגל מתמיהה עוד יותר.

סוזן נטף דניאל, שחקרה את כתבי פילון, מציעה תשובה כוללת לפשר ההתעלמות מתיאור מעמד אהרן ומעשיו בכל הכתבים:

"אותו 'פילוסוף' מושלם [=משה] וללא דופי מתואר כמלך במובן שהיה למושג בעולם העתיק, ובמיוחד בתקופה ההלניסטית. אין למשה שותפים בשלטון

ים סוף: ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית"

(תהלים ק"ו, י"ט-כ"ג)

"וּיִמְאָנוּ לְשִׁמְעַע וְלֹא זָכְרוּ נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּהֶם וַיִּקְשׂוּ אֶת עֵרְפָם וַיִּתְּנוּ רֹאשׁ לְטוֹב בְּמַרְגָּם וְאֶתְהָ אֲ-לוֹהַ סְלִיחוֹת חֲנוּן וְרַחוּם אֶרְךָ אַפִּים וְרַב וְחֹסֵד חֹסֵד וְלֹא עֲזַבְתָּם: אֵף כִּי עָשׂוּ לָהֶם עֲגֹל מִסֵּכָה וַיֵּאמְרוּ זֶה אֱלֹהֵיךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֶךְ מִמִּצְרַיִם וַיַּעֲשׂוּ נֶאֱצוֹת גְּדוֹלוֹת" (נחמיה ט, י"ז-י"ח)

ההתעלמות מחלקו של אהרן תוסבר לאור מטרת הסקירה ההיסטורית. משורר תהילים ונחמיה ממקדים את סקירתם בתוכחה מוסרית על חוסר הכרת טובה של עם ישראל לחסדי ה' במצרים ובמדבר. חטא העגל משמש בדבריהם דוגמה נוספת לבגידה מוסרית של העם בא-ל. חלקו של אהרן בעגל אמנם לא מוטל בספק, אולם הוא בוודאי לא יכול לשמש מודל של תיאור כפיות טובה ובגידה – משום שחטאו של אהרן הינו חטא דתי שאינו משתלב עם מגמת התוכחה.

חטא העגל וחלקו של אהרן בו בספרות הבתר מקראית

הספרות הבתר מקראית נטתה להתעלם מחטא העגל. התרגומים הארמיים פסחו על סיפור זה, ובמשנה הונצח איסור התרגום:

"מעשה עגל הראשון נקרא ומיתרגם והשני נקרא ולא מיתרגם" (מגילה ד', י')

ומבאר ר' עובדיה מברטנורה:

"מעשה עגל השני - מן ויאמר משה אל אהרן עד וירא משה את העם וגו' ופסוק ויגוף ה' את העם, כל אלו נקראים ולא מתרגמין, משום יקרא דאהרן" (שם)

יוסף בן מתתיהו, בספרו קדמוניות היהודים, עוסק בסיפור אולם אין בדבריו כל רמז לעשיית העגל, או למחדל הנהגה של אהרן:

"וכך היו פני הענינים בשעה שעלה משה שוב על הר סיני, לאחר הודעה מוקדמת (שמסר) לעברים (על כך). והם ראוהו בשעת עלייתו. וכשעבר זמן (רב) – כי בילה ארבעים יום בריחוק מקום מהם – תקף אותם פחד, שמא קרהו דבר [...] אולם בחשבם, שמא נתינתו ממנהיג ומפרנס, שלא יוכלו למצוא כדוגמתו, היו מתעצבים מאוד כל הזמן, וכשם שהתקוה לבשורה טובה על אודות האיש לא הרשתה להם לחשוש (לו), כך לא יכלו גם שלא להתעצב ולספוד. ולא העזו להסיע את המחנה, משום שמשה ציוה אותם להשאר במקום. וכבר עברו ארבעים יום וארבעים לילה. (אך אז) הופיע משה שלא טעם (כל הזמן) שום מאכל מהמאכלים

4 על ההאשמות ועל הפרכתן בכתבי יוספוס עיינו: יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון (מהדורת אריה כשר), מאמר שני, ז, עמ' סא – סג.

מטרת המדרש היא להוכיח כי דברי המשורר בתהילים המתארים מיהו הראוי לתפקיד של הנהגה שושלתית: אֶהְבֵּת צְדָק וְתִשְׁנֶא רֶשַׁע עַל כֵּן מִשְׁחָךְ אֶ-לֵהִים אֶ-לֵהִיךְ שָׁמֶן שִׁשׁוֹן מִחֲבֵרֶיךָ (תהלים מ"ה, ח') מוסבים על אהרן.

הדרשן יכול היה להוכיח את מעלת אהרן כמצדיק את בחירתו מסיפורי מקרא שונים העוסקים במעלתו, כגון ענוותנו בשעה שנקרא להצטרף אל משה להנהגת העם במצרים, דומייתו למראה מות בניו, תגובתו המאופקת במרד קרח ועוד, אולם הדרשן בחר דווקא בפסוקי סיפור מעשה העגל, כדי ללמוד מתוכם על מעלתו של אהרן.

נחמד את השאלה עוד יותר: אהרן מייצג הנהגה של כהונה. בתקופת בית שני כשמעמד המקדש והכהונה לא היו בשיאם (כפי שניתן ללמוד מאמנת נחמיה ומעדות נוספות), ניתן היה להסביר פריחה של מגמת סנגוריה על כהני המקרא כחלק מהצורך להעלות את קרנם של הכהנים והמקדש בתקופת היווצרות הדרשות, אולם הדרשות המובאות בויקרא רבה מיוחסות לחכמי התלמוד שחיו בארץ ישראל כ-200 שנה לאחר החורבן, בזמן שאת מעמד הכהנים החליף מעמד תלמידי החכמים. מה יכול, אם כן, להוות הסבר לפרש הסנגוריה המאפיינת את דרשותיהם?

נראה, שאת הבסיס לתשובה יש לחפש במאפיינים של חיי היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה התלמוד שייצרו את הצורך להגן על חטא העם בעגל וללמד סנגוריה על מניעי אהרן.

התיאולוגיה הנוצרית הקדומה מאמצע המאה השנייה לספירה ובעיקר בראשית המאה השלישית (המקבילה לראשית תקופת התלמוד) השקיעה את עיקר מרצה בניגוח היהדות, בהוכחות לכך שהדת היהודית נעזבה ובתעמולה נגד מצוות הדת. הדידסקליה, חיבור נוצרי מהמאה ה-3, מזהיר את המאמינים הנוצריים מפני קיום מצוות היהדות שאינם אלא כבלים שהושמו על עם ישראל בגלל קשיות עורפו בחטא העגל. מצוות אלו לא חלות, לדידם, על מי שמאמין בישו וכפר באמונתו על חטאו הקדום. המגמה האפולוגטית על חטא העגל ועל אהרן מהווה אפוא חלק מהפולמוס היהודי נוצרי.

הדרשות מצמצמות את מימדי החטא, כגון:

"אלא הגרים שעלו עמהם הם עשו את העגל, והיו מונים את ישראל ואומרים להם אלה אלהיך ישראל" (פסיקתא דרב כהנא ט)

הן מתארות את הגורמים לחטא, כגון:

"מאי ודי זהב? אמרי דבי רבי ינאי, כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די - הוא גרם שעשו את העגל... אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה - שנאמר: (הושע ב') וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל" (בבלי ברכות לב ע"א)

ואף לא יועצים [...]. אופייני מכול הוא השינוי שחל בדמותו של אהרן. במעמד הסנה פילון מסביר את צירופו למשה לא כשותפו, אלא כעושה דברו [...]. אפילו כשהוא מספר על הקרב הראשון עם עמלק, ואף מפרש את הסמל הכלול בו, אין הוא מזכיר שאהרן וחור ניצבו עם משה על הגבעה ותמכו את ידיו מזה ומזה. אמנם, מאחר שהוא מדלג על פרשיות אחרות - [...] - יוצא שגם עוונותיו של אהרן נמחקים כביכול [...]."

(מבוא לחיי משה א, עמ' 204)

אהרן, אם כן, 'מרוויח' מהערצתו של פילון למשה. כדי שלא להציג את אהרן כדמות בעלת מעמד של הנהגה בקרב העם, העדיף פילון לפסוח על תיאור מעורבותו של אהרן במעשה העגל.

אהרן ומעשה העגל בספרות חז"ל

מדרשי חז"ל אינם מתעלמים ממעשה העגל. אדרבא, דרשות רבות מרחיבות את המתואר בו, ומפתחות את תיאור מנהיגותו של אהרן באירוע. המדרש בויקרא רבה מלקט את כל הדרשות הבודדות העוסקות בתיאור התמודדות אהרן בסיפור העגל לכדי מדרש אחד. לא יקשה על המעיין לזהות את מגמת הסנגוריה המאפיינת אותן:

"קח את אהרן (ויקרא ת, ב). "אהבת צדק ותשנא רשע" (תהלים מה, ח). ר' ברכיה בש' ר' אבא בר כהנא פתר קרייה באהרן.

(1) בשעה שעשו ישראל אותו מעשה כתחילה הלכו ישראל אצל חור, אמרו לו קום עשה לנו אלהים (שמות לב, א). כיון שלא שמע להם עמדו עליו והרגוהו [...]. ואחר כך הלכו להן אצל אהרן אמרו לו קום עשה לנו אלהים. כיון ששמע אהרן כך נתיירא, הדא הוא דכתיב וירא אהרן ויבן מזבח לפניו (לב, ה), ויבן מן הזבוח לפניו. אמר אהרן מה אעשה הרי הרגו את חור שהיה נביא עכשיו אם הורגין אותי שאני כהן מתקיים עליהן המקרא שכתוב אם ייהרג במקדש ה' כהן ונביא (איכה ב, כ) מיד הן גולין.

(2) דבר אחר וירא אהרן, מה ראה, אם בונין הן אותו זה מביא צרור וזה אבן ונמצאת מלאכתן כלה בבת אחת, מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתו ורבינו משה יורד והעבודה לעבודה זרה מתוך שאני בונה אותו אני בונה אותו לשמו של הקדוש ברוך הוא,

(3) ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר (שמות לב, ה). לעגל מחר אין כתיב כאן אלא לה' מחר.

(4) דבר אחר וירא אהרן, מה ראה, אם בונין הן אותו הסירחון נתלה בהן מוטב שיתלה הסירחון בי ולא בישראל" (ויקרא רבה י', ג')

הן מסירות את האחריות הישירה לחטא מעל בני ישראל, כגון:

"וירא העם כי בשש משה, אל תקרי בושש אלא באו ש. בשעה שעלה משה למרום אמר להן לישראל: לסוף ארבעים יום, בתחלת שש, אני בא. לסוף ארבעים יום בא שטן ועירבב את העולם, אמר להן: משה רבכם היכן הוא? אמרו לו: עלה למרום. אמר להן: באו שש - ולא השגיחו עליו. מת - ולא השגיחו עליו. הראה להן דמות מטתו. והיינו דקאמרי ליה לאהרן כי זה משה האיש [לא ידענו מה היה לו]"

(בבלי שבת פט ע"א)

ובעיקר, הדרשות מדגישות את הכפרה הנצחית עליו:

"אמרה לפניו (כנסת ישראל): רבונו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל? - אמר לה: גם אלה תשכחנה. אמרה לפניו: רבונו של עולם, הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני? - אמר לה: ואנכי לא אשכחך. והיינו דאמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: מאי דכתיב גם אלה תשכחנה - זה מעשה העגל, ואנכי לא אשכחך - זה מעשה סיני"

(בבלי ברכות לב ע"ב)

הסנגוריה על מעשה אהרן משתלבת גם היא במגמת האפולוגטיקה העוטפת את החטא כולו. אהרן ששימש כמחליפו של משה בזמן שהותו במעלה ההר, וגילה כישורי הנהגה במציאות של הסחפות רגשית שהובילה לחטא, זכה לעמוד בראש שושלת ההנהגה הכהנית שתפקידה ויעודה הינן לכפר על חטאי העם לדורות:

"אמר לו אהרן, אהבת צדק, אהבת לצדק את בניי. ותשנא רשע, שנאת לחייבן. על כן משחך א-להים אלהיך שמן ששון מחביריך. [...] אמר לו חייך שמכל שבטו שללוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה"

(ויקרא רבה, י, ג)

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר ברכי אליצור, תשע"ג *
* עורך: אורי יעקב בין *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
